

M A S S A L A N Y

W końcu wieku XIX Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego o Mas-salanach pisał następująco: "Wieś i dobra powiatu grodzieńskiego, gmi-ny Bohorodyca (Massalany), 43 wiorsty od Grodna. Wieś ma 43 domy, 417 mieszkańców, cerkiew, 2 kaplice, szkołę, zarząd gminy, 832 dzie-sięcin ziemi włościańskiej i 56 dziesięcin ziemi cerkiewnej. Dobra Bispingów z folwarkiem Popławce - 2351 dziesięcin. Dawna własność Mas-salskich. Założone w 1645". A w uzupełnieniu: "Wieś w powiecie gro-dzieńskim, w 3 okręgu administracyjnym, 20 wiorst od Łunny, 42 wiorsty od Grodna, ma zarząd gminy bohorodyckiej. Była tu kaplica katolicka parafii Wielka Brzostowica."

W XVI wieku Massalany występowały pod nazwą Danielczyce, jako własność Michała Massalskiego. (1). Występuje on z tytułem kniazia. W wieku XVII Massalscy przestali używać tytułu książęcego. Dopiero biskup wileński, Ignacy Massalski, wystarał się na sejmie rozbiorowym 1773-1775 o przywrócenie tytułu książęcego Massalskim. Uchwała sejmu brzmi następująco:

"Gdy Massalskim zawsze był dawany tytuł kniaziów, z którym Tymo-tej przeniósł się z Rusi do Litwy, za ożenieniem się w Wielkim Księ-ństwie Litewskim, gdy Aleksander, Król polski, w swoim dyplomie dom ten pochodzący od dawnych dziedzicznych książąt ruskich uznaje, gdy Zygmunt I na odzyskanie ich ojcowizny pod oprawę kniazia Bogusława Massalskiego wojnę smoleńską toczył, gdy na koniec procedencja ta i wszystkich historyków polskich świadectwem i dokumentem autentycznym jest stwierdzona, więc za powszechną Stanów Rzeczypospolitej zgodą,

1) J. Jakubowski. Powiat grodzieński w XVI w. (mapa).

wspomnianemu domowi Massalskiego Michała, hetmana wielkiego litewskiego potomkom rodowitość z dawnych dziedzicznych książąt ruskich wolnego narodu naszego upewniając na zaświadczenie autentyczność ich linii dowodem i dokumentem dyploma z kancelarii pod pieczęcią Obojga Narodów koronnego i litewskiego, mieć chcemy." (1)

Jeden z dalszych potomków kniazia Michajły Massalskiego, Andrzej, otrzymał przywilej na założenie tutaj miasteczka. Długoletnia przynależność Danielczyc do Massalskich zadecydowała o nazwie Massalany. Przywilej na założenie miasteczka pochodzi z r.1647. (2)

Massalski Andrzej, herbu własnego, zm. około 1651r., wojewoda brzesko-litewski, był synem kniazia Fedora Iwanowicza i prawdopodobnie jego pierwszej żony Bohdany Łukomskiej. Fedor, który zmarł w r. 1617, marszałek powiatu grodzieńskiego, dzięki energicznej gospodarce i skupywaniu dóbr (nabył 5 kluczy z 1 miastem), położył podwaliny pod przyszłą fortunę Massalskich. W r.1618 Andrzej otrzymał po ojcu tytuł marszałka grodzieńskiego. Oprócz Massalan posiadał dobra Olekszyce, Wiejsieje, połowę dóbr Brzostowica. Zmarł w r.1651. Z pierwszej żony pozostawił syna Stanisława. (3)

Prawnuk Stanisława, Michał Józef Massalski, żyjący w latach 1700-1768, hetman wielki litewski, stronnik Czartoryskich, był jedynym synem Jana, marszałka i starosty grodzieńskiego i Joanny Wołłowiczówny, zmarłych w r.1706 w Prusach Książących, dokąd uciekli przed Szwedami. Ojciec jego posiadał jeszcze Wiejsieje, Olekszyce, Bulkowo, Narewkę i Replę, gdzie w r. 1732 wznosił kościół nowy, drewniany, kształtu prostokątnego, z dwiema wieżami, 29 łokci długi, 19 szeroki, o 5-ciu

1) Żychliński. Złota Księga Szlachty Polskiej. T.IV

2) S. Aleksandrowicz. Geneza i rozwój sieci miasteczek... Acta Baltico-Slavica. T.7, str.104.

3) Polski Słownik Biograficzny

ołtarzach. Oglądałem w archiwum kościoła replańskiego jeden z jego dokumentów związanych z tym kościołem. Oto on:

"Ja, Michał Józef książę Massalski, hetman polny, starosta grodzieński, czynię wiadomym tym funduszowym zapisem Imć ks. Stanisławowi Kowzonowi, plebanowi replańskiemu, i następcom Imci ks. plebana na to, iż co JWX biskup wileński na intuito pomnożenia chwały Bożej aplikował kościołowi replańskiemu sumy pozostałe po zeszłym księdzu Abramowiczu, plebanie roskim, 120 złp." Dokument pisany w Olekszycach i podpisany przez Massalskiego i Litawora Chreptowicza. (1)

Kościół ten dotrwał do r.1909, kiedy to ustąpił miejsca nowemu, bardzo również ładnemu, zbudowanemu z czerwonej cegły, którym do dzisiaj, mimo braku księdza, parafianie opiekują się skwapliwie.

Warto tutaj dodać, że Repla już za Jagiellonów należała do Massalskich, później do Jasieńskich, Scypionów i Wołkowiczów, by sukcesyjnie wraz z Joanną Wołkowiczówną znowu przejść w dom Massalskich.

Wracając do Michała Józefa Massalskiego, dodam że brał na siebie najłatwiejsze do przeprowadzenia na rzecz "Familii" (Czartoryskich) sejmiki, jak Grodno, Wołkowysk, Orsza. Starostwo wołkowyskie po śmierci syna Jana zyskał podstępem, starostwo mścibowskie w tymże czasie najechał siłą, za 40 000 rubli wpuścił w granice Litwy Moskwę. Żona Michała była Franciszka z Ogińskich, która wniosła mu w posagu między innymi część Indury, Świsłocz, Hrajnę. Synami jego według starszeństwa byli: Kazimierz Adrian, poseł grodzieński, później wołkowyski, oraz starosta wołkowyski, później podczaszy litewski. Z tej ostatniej godności musiał zrezygnować, gdyż poczytano go za obłąkanego. Dalszymi dziećmi Michała byli: Józef, Jan, Ignacy (biskup wileński), oraz

1) Archiwum kościelne w Repli istniejące jeszcze do r.1945.

córka Katarzyna. (1)

O Janie Massalskim ciekawy epizod przytacza pamiętnikarz Matuszewicz. W tym czasie Wołpa należała do ks. Aleksandra Jabłonowskiego, który wiele podróżował i zamiast ucztować z bracią szlachtą, zajmował się nauką. Może dlatego nie szczęściło się wojewodziańkom. Starsza liczyła lat 23, a męża trudno było znaleźć. Zdarzyło się jednak że Jan Massalski, syn hetmana, zaczął nadskakiwać wojewodziańce.

"Massalski, wracając z Wołpy, zabłądził w lesie, zajechał w gęstwinie wielkie, a przy tem złamały się sanie pod karetą. Jak był marszałek wielki pasjonat, tak wpadł w cholere, sam bił stangreta, wszystkich kajał, zirytował się: nareszcie nim karetę naprawiono, poszedł w drogę, a zmordowawszy się, zrzucił z siebie kierezję miedźwiedziową i tak był idąc spotniały, zrzuciwszy kierezję, przeziął, a choć młody i mocny pan, dnia 6 februari przeniósł się do wieczności." (2)

Wszystkich Massalskich przeżył Ignacy, biskup wileński, powieszony przez lud w czasie Insurekcji Kościuszkowskiej, a dobra zostały rozdane przez wierzycieli. Znana to dobrze postać o wielkich zaletach ale i wadach, i nie będę o nim obszerniej pisał.

Niema pewności, że Massalany przez cały omawiany wyżej czas należały do Massalskich. Nierozdzielne z Massalanami Olekszyce należały w pewnym okresie do Scypionów z Repli. Zagadkowa jest też wzmianka z r.1708, że "Hetman Jan Sapieha w Wilnie wydaje ordynans rotmistrzowi kozackiemu Tołkoczce, aby nie ścieląc sobie żadnych pretensji do dóbr Massalany, do dóbr imci pana Wyhowskiego, koniuszego Wielkiego Księstwa Litewskiego, onych zajazdu, rabunku i innych pod gardłem nie czynił exakcji". (3)

1) Polski Słownik Biograficzny

2) Marcin Matuszewicz. Dziennik życia mego, t.II, str.269. Jan Massalski zmarł w r.1763

3) Sapiehowie - materiały historyczno-genealogiczne. Tom III, str.129

Nie napotkałem też nigdzie wzmianki, że Bispingowie kupili Massalany bezpośrednio od Massalskich, czy też od jakich zastawników. W czasie kupna Massalan przez Bispingów urodził się w nich Ludwik hr. Jelski, późniejszy prezes Banku Polskiego, polityk i działacz społeczny i gospodarczy. (1) Czy nie oznacza to, że i oni mogli być przez czas pewien posiadaczami Massalan?

Około 1690r. liczni Massalscy byli posiadaczami różnych wsi w powiecie wołkowyskim. Być może nie pochodzili oni z tej samej linii która władała Massalanami. I tak: Zofia Massalska Michałowa Wołłowiczowa płaciła podatek za 4 dymy w Choroszewiczach. Miała także 8 dymów w Rudziewiczach. W Ołtakowie (Ołtakowszczyzna) mieli po kilka dymów: Karol Massalski, Jan Massalski, Felicjan Massalski, Teofil Massalski i Stefan Massalski. W tymże roku do Zofii Massalskiej i Michała Wołłowicza należała Grabówka, wieś o 3 dymach, 1 km od Rosi, obecnie pustkowie. (1)

W końcu XVIII wieku Massalany zostały zakupione przez Bispingów.

W drugiej połowie XVIII w. w Werejkach, majątku odległym o 16 km od Massalan, mieszkał Józef Bisping, stolnik starodubowski, żonaty z Teodorą Suchodolską, który zmarł w r.1786, pozostawiając dwie nieletnie córki, Józefę i Aleksandrę. Zaopiekował się nimi brat zmarłego, Jan, który za pozostawione przez brata pieniądze zakupił Massalany. Ponieważ obie córki, wprawdzie później zamężne, nie pozostawiły potomstwa, więc w r.1853 obie siostry założyły Ordynację Bispingów na Massalanach na rzecz wnuka z innej linii, Aleksandra Bispinga. (2)

W skład Ordynacji weszły:

1) Krakowski. Powiat wołkowyski w końcu wieku XVII.

2) Kaczkowski. Donacje w Królestwie Polskim.

- 1) Klucz Massalański w powiecie grodzieńskim, do którego należały też trzy obiekty leśne położone w pobliżu miasteczka Krynki: Popławce, Kowale i Trejgle. Powyższe rewiry znajdują się dziś, wraz z Krynkami, w granicach P.R.L.
- 2) Klucz Werejkowski, położony w gminie Tereszki pow. wołkowyskiego, składający się z majątków Werejki, Kuźmicze i Maciejkowszczyzną, oraz dodatkowo w powiecie grodzieńskim majątki Skołubowo i Wiercieliszki, leżące około 10 km na wschód od Grodna.
- 3) Ponadto do Ordynacji Massalańskiej należały dwa rewiry leśne:
 - a) Ciecierówka, położona koło stacji kolejowej Brzostowica na południe od szosy Wołkowysk-Białystok (dzisiaj tereny włączone do Rosji Sowieckiej)
 - b) Skroblaki, położone na północ od tej szosy niedaleko wsi Bobrowniki (obecnie w P.R.L.). Trudno dziś ustalić kiedy te dwa obiekty zostały dołączone do Ordynacji.

Do Ordynacji nie należały: Kraśnik, leżący o 2 km na północ od Massalan, będący własnością ordynatowej Marii Bisping; jak również Kadysz, położony nad granicą litewską, który był t.zw. majątkiem zastawnym, rekompensatą za ziemie stracone przez Bispingów w pow. starodubowskim woj. smoleńskiego, które odstąpione zostały Rosji w rozejmie andruszowskim w 1667 roku.

Administracja Ordynacji była w rękach właściciela, jednak części jej były oddane w dzierżawę. Werejki i Kuźmicze dzierżawili dwaj bracia Jelscy. W Kuźmiczach była gorzelnia, odbudowana przez właściciela po wojnie 1914-1918; z uwagi na to tenuta dzierżawna była określona w ziemiach. Maciejkowszczyznę dzierżawił p.Jadźwiński. Rewiry leśne: Ciecierówka, Skroblaki, Popławce, Kowale i Trejgle były obsadzone gajowymi

podległymi leśniczemu Ordynacji p.Kozłowskiemu zamieszkałemu w Werejkach. Wiercieliszki i Skołubowo były administrowane przez rządców podległych bezpośrednio Massalanom. W okresie przed drugą wojną światową w Skołubowie wybudowano gorzelnię, była to trzecia gorzelnia Ordynacji Massalańskiej.

Ogólna powierzchnia, wynosząca początkowo 7 500 dziesięcin (jednostka zbliżona wielkością do hektara), po przeprowadzeniu uwłaszczenia włościan w latach 1860-tych i po częściowej t.zw. dobrowolnej reformie rolnej w latach międzywojennych liczyła około 5 000 hektarów.

Massalany były wzorowo zagospodarowane, posiadały gorzelnie, stawy rybne, szkółkę drzew owocowych, zarodową oborę rasy polskiej czerwonej i spółdzielczą mleczarnię. Dla dzieci robotników była prowadzona ochronka.

Inwazja Rosji sowieckiej w czasie II-giej wojny światowej przyniosła kres Ordynacji Massalańskiej.

- 0 -

lipiec 1988

Opracował: Józef Bisping